

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Razumkov
centre

ЩО САМІТ БРІКС ПРИНЕСЕ УКРАЇНІ?

Липень 2023 р.

Ця аналітична доповідь була представлена Центром Разумкова в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Раєт в Україні. Зміст аналітичної доповіді є винятковою відповідальністю Раєт та його партнерів і не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.

ЩО САМІТ БРІКС ПРИНЕСЕ УКРАЇНІ?

Василь ЮРЧИШИН,
директор економічних і соціальних програм Центру Разумкова

Особливістю двох останніх десятиліть стало прискорене взаємне проникнення економік, капіталів, знань та культур, що, вважалося, стане одним з вагомих чинників формування і розширення багатополярного світу. США, ЄС, G20, Китай, росія, Індія – кожна з країн та союзів (більшою чи меншою мірою) проявляли амбіції зайняти лідируючі позиції у світовій політиці та економіці.

Однак пост-коронавірусні дисбаланси та війна в Україні спровокували посилення депресивних тенденцій у багатьох країнах світу, серед яких (тенденцій) виокремлюються такі, що зумовлені інфляційними шоками, енергетичними дисбалансами, порушенням ланцюгів створення доданої вартості. Замість поширення співпраці та довіри почали формуватися конкуруючі альянси, дедалі більше в економічному плані зорієнтовані на т. зв. френдшорінг (зміцнення контактів – політичних чи економічних за змістом – з партнерськими країнами і послабленням економічної залежності від недружніх країн).

Одним з потенційно найвпливовіших альянсів, до складу якого належать великі висхідні країни, є БРІКС (Бразилія, росія, Індія, Китай, Південна Африка), саміт якого відбудеться наприкінці серпня 2023 р. Хоча дедалі більше проголошується декларацій про те, що він (саміт) буде спрямований на консолідацію позицій чинних членів альянсу, прийняття нових кандидатів, фінансове зміцнення учасників, однак водночас посилюються тривоги, що він характеризуватиметься загостренням суперечності між окремими учасниками і матиме далеко неоднозначні наслідки. І тим більше, не матиме вирішального позитивного впливу на боротьбу України проти російської агресії.

Ми вже звертались до ролі головних акторів у досягненні визнаного (світовою громадськістю) результату вказаного саміту¹. Зокрема, зважаючи на потенціал окремих країн БРІКС (насамперед Китаю), експертами припускається, що їх консолідація може стати дієвою силою у формуванні нового економічного глобального середовища, у т. ч. протистоянні американській «глобальній експансії» (яка нібито вже стає гальмом світового розвитку). А наявність численних суперечностей між окремими країнами-членами БРІКС зможе бути нейтралізована економічними «аргументами» їх економічної експансії на глобальних ринках.

Тому тут наша увага концентруватиметься на складнощах утвердження консолідуючих позицій двох провідних країн-членів альянсу, у т. ч. виробленні політики підтримки боротьбі України проти російського агресора.

«Миротворчі» ініціативи для України?

Як не дивно, саме у період суперечливих трансформацій у глобальному економічному порядку після коронавірусної кризи, Україна на повний голос заявила світові про себе як нового глобального актора. Спротив російському злочину сформував нову Україну, довів її демократичну спрямованість, продемонстрував прихильність цивілізаційним цінностям. Розвинуті демократичні країни одразу і рішуче підтримали такий вибір

України і на всіх світових самітах та міжнародних інститутах докладали зусиль для захисту України та засудження агресора.

Однак таку позицію зайняли далеко не всі – існує коло країн, які з початку агресії продемонстрували певну байдужість або відстороненість стосовно війни в Україні. Першочергово це стосується великих висхідних країн, насамперед, які належать до угруповання БРІКС і на які зорієнтовується значна

¹ Саміт БРІКС – час для консолідації чи конфронтації? / К.: Центр Разумкова, Липень 2023 р., <https://razumkov.org.ua/images/2023/07/12/2023-MATRA-I-KVARTAL-11.pdf>.

частка інших висхідних країн Азії, Африки, Південної Америки. Так, при першому ж голосуванні на Надзвичайній сесії Генеральної Асамблеї ООН 24 лютого 2022 р. за [резольюцію](#), яка підтримувала Україну і засуджувала агресію, 141 країна проголосувала «за», «проти» – 7 країн (найближчих сателітів росії), і 32 країни «утрималися». Серед останніх були Китай, Індія, Південна Африка (3 країни-члени БРІКС). Тобто з 5 членів альянсу БРІКС лише Бразилія підтримала вказану резолюцію, а 4 – фактично прямо чи опосередковано підіграли агресору. На жаль, подібний розподіл мав місце і надалі. Тобто стало зрозумілим, що Україна навряд чи може розраховувати на підтримку великих висхідних країн у протистоянні агресору.

Втім, 2023 р. здавалося виявиться несподіваним у частині потенційної ролі провідних висхідних країн у налагодженні миру в Україні. Одна за одною почали з'являтися проекти-програми врегулювання «конфлікту» між росією та Україною, ініційовані окремими країнами чи групами висхідних країн. На жаль, досить швидко стало зрозуміло, що змін у розумінні природи війни в Україні не відбулося.

Пропоновані проекти (хоч і дещо відрізняються у розстановці пріоритетів та акцентів) мають спільну спрямованість – у тій чи іншій мірі Україна має обрати «компромісний» варіант, який базований на домінанті позиції росії і поступках з боку України. А порядок оприлюднення «мирних планів» радше нагадував змагання на кращого миротворця.

Один з перших офіційних миротворчих проектів був [оприлюднений Китаєм](#) 24 лютого 2023 р. (у річницю агресивного нападу росії). Особливістю є те, що навіть у назві «Позиція Китаю щодо політичного врегулювання української кризи» – наголос робиться на «українській кризі» – проглядається спроба підміни понять на користь росії.

Так, головні положення хоча й стосуються припинення вогню і недопущення ядерної війни, однак більше акцентуються на запровадженні мирних переговорів, які мають супроводжуватися зупиненням постачання західної зброї до України, послабленням санкцій проти росії та ін. Натомість чіткої позиції стосовно гарантованого виведення окупаційних військ з усієї загарбаної території та реальних гарантій для України стосовно

неповторення нападу [не проглядається](#). Що одразу поставило під сумнів щирість миротворчої позиції Китаю у реальній підтримці інтересів України.

Ще більш «відвертим» був проект, висунутий 7 квітня Президентом Бразилії, головний зміст якого зводився до того, що заради спокою у світі [Україна має поступитися країні-агресору росії](#) частиною своїх територій, і нібито лише такий підхід може покласти край повномасштабній війні.

Обидва вказані проекти піддалися суворій критиці як українських офіційних осіб, так і лідерів демократичного світу. Однак 16 червня 2023 р. делегація лідерів африканських країн на чолі з Президентом Південної Африки, Президентом Сенегалу за участю лідерів ряду інших африканських країн відвідала Київ (а потім і Москву) з пропагандистською [місією миру](#) та заохочення сторін до «дипломатичного процесу».

Африканський «мирний план» [передбачав](#) низку заходів, які включають можливість відведення російських військ і виведення тактичної ядерної зброї з Білорусі в обмін на призупинення виконання ордеру Міжнародного кримінального суду на арешт путіна та послаблення міжнародних санкцій проти росії. Особливістю представлення також є те, що його підтримала китайська влада, яка зрозуміла безперспективність її власного плану.

Такий «африканський підхід» викликає особливий подив, оскільки у більшості країн Африки продовжуються війни, у т. ч. проти зовнішнього впливу та захисту національних цінностей, війни, які ведуться вже десятиліттями і не мають компромісу. В таких умовах давати поради іншим, як відстоювати власну свободу і незалежність (у т. ч. пропонуючи шлях територіальних поступок), видається не зовсім коректним. Також мало зрозумілою є прихильність до російського неоімперіалізму країн, які ще відносно недавно мали статус колоній і донині зберігають ненависть до колишніх «поневолювачів».

Не залишилась осторонь і Індія, яка у середині липня 2023 р. (після візиту Прем'єр-міністра Індії до Парижа) оголосила, що спільно з Францією розробить новий [мирний план](#) для завершення війни в Україні. Він, як очікується, відрізнятиметься від раніше запропонованих ініціатив. Поки деталі

не відомі, однак є підозра, що пропозиції будуть спрямовані або на заморожування протистояння, або на довготривалі дипломатичні переговори, які «у кращому разі» просто законсервують нинішній стан справ. Що для України недоречно і неприпустимо.

Загалом, питання про те, **наскільки «цирими»** можуть бути плани мирного врегулювання, пропоновані великими висхідними країнами, залишається **радше риторичним**. Особливо, маючи на увазі історичні та нещодавні (у 2020 р. і 2022 р.) прикордонні (у т. ч. збройні) сутички між Китаєм та Індією (врізка «Перманентність протистоянь Китаю та Індії»), зазіхання Китаю на Тайвань та деякі інші «спірні» острови, внутрішні війни у багатьох африканських країнах.

Таким чином, сьогодні БРІКС, який активно позиціонує себе у якості лідера висхідних країн і який нібито докладає зусиль на формування нового справедливішого світового порядку, радше на прикладі війни в Україні намагається продемонструвати і забезпечити

прийнятність власних позицій країнами Глобального Півдня.

Зазначимо, пропозиції «миролюбивих» гасел і рекомендацій, які досить далекі до реального втілення, лише відволікають світову спільноту від пошуку раціональних рішень у складних конфліктних ситуаціях (у т. ч. припиненні російської агресії в Україні). Особливо суперечливими є підходи двох найбільших країн — Китаю та Індії, які, з одного боку, є відвертими суперниками, відносини яких нерідко набувають антагоністичного характеру, з іншого — відкрито претендують на глобальне лідерство, посилення власної значимості у формуванні оновлених світогосподарських зв'язків.

Посилення позицій Китаю та Індії у світовій економіці? Хоча на перший погляд претензії на лідерські економічні позиції виглядають виправданими — за обсягами ВВП Китай посідає друге місце, Індія — шосте — однак насправді відповідь далеко не така однозначна, принаймні вона не визначається

ПЕРМАНЕНТНІСТЬ ПРОТИСТОЯНЬ КИТАЮ ТА ІНДІЇ

Одним з найскладніших конфліктів в Азії є протистояння між Китаєм та Індією. Зазначимо, що прикордонні суперечки між двома країнами вже мають довгу історію, однак з кожним роком ситуація погіршується, у т. ч. через посилення тенденцій до милітаризації спільного кордону, що, зважаючи на геостратегічну впливовість і значимість обох країн в Азії, означає посилення ризиків і для регіональної стабільності.

Слід звернути увагу на суперечливу позицію росії, політика якої в азійському регіоні призвела не до послаблення напруги між Китаєм та Індією, а якраз до посилення протистоянь. Слід нагадати, що з 1950-х років СРСР підтримував дружні зв'язки з Китаєм, які з 1970-х років почали послідовно погіршуватися. Індія ж з 1970-1980-х років посилювала зв'язки з СРСР, особливо зважаючи на підтримку США Пакистану — ворога Індії. Більше того, «паралельне» погіршення відносин між Китаєм і СРСР розглядалось Індією як складова стратегічних вигод для країни, у т. ч. зважаючи на розширення військової та оборонної співпраці з Москвою.

Після холодної війни китайсько-індійські відносини покращилися (у т. ч. на тлі розмірковувань про новий світовий порядок і посилення ролі висхідних країн у ньому), хоча транскордонне протистояння залишалось одним з ключових питань двосторонніх

відносин. Так, з одного боку, визнавалось, що досягнення миру на кордоні є необхідною передумовою нормалізації відносин між Китаєм та Індією загалом (а з тим — в Азії у цілому). З іншого — на тлі розширення взаємної торгівлі, декларувалось, що транскордонний спір може вирішуватись **відокремлено** від політичних і економічних відносин. Зрозуміло, такий компроміс виглядає вельми сумнівно.

Тим більше, якщо врахувати, що у 1993, 1996, 2005 рр. вже підписувалися угоди, які мали б закріпити спільні позиції стосовно транскордонного конфлікту і шляхів його (конфлікту) нейтралізації.

Слід вказати, що заспокоєнню на кордоні перешкоджають ще й особисті мотиви лідерів обох країн. Нагадаємо, Сі Цзіньпін став керівником Китаю у 2012 р., а Нарендра Моді очолив уряд Індії у 2014 р. Обидва лідери з самого початку власної діяльності на чолі країни запевнили у **непохитності стратегічних позицій** у захисті країни. Складовою такої політики звичайно проголошувались модернізація збройних сил, вдосконалення безпекової інфраструктури та ін. Звичайно, жоден з лідерів країн не збирався і не збирається поступатись територією, яку вважає своєю. Що, з одного боку, вказує на практичну сумнівність знаходження спільно ухваленого рішення, з іншого — не заважає давати поради іншим як діяти у подібних ситуаціях.

лише обсягами ВВП. Зокрема, серед країн БРІКС спостерігається висока диференціація у доходах країн-учасників (таблиця «Номінальний ВВП країн БРІКС»²).

НОМІНАЛЬНИЙ ВВП КРАЇН БРІКС, 2022 р.		
	\$ трлн	країна/Китай, %
Китай	18,463	
Індія	3,250	17,6
Бразилія	1,811	9,8
росія	1,704	9,2
Південна Африка	0,435	2,4

Звичайно, це ускладнюватиме пошук прийнятних економічних рішень. У союзах, альянсах, об'єднаннях, де провідні ролі належать розвинутим країнам, також може бути значна диференціація у доходах учасників. Однак **демократичні країни вже виробили і мають довгу історію досягнення компромісних рішень демократичним шляхом**. Висхідні ж країни (які тяжіють до **автократичного лідерства**) у протилежність розвинутим країнам ще **не мають належного досвіду скоординованих рішень** (радіше можна спостерігати намагання підпорядкування одних країн інтересам інших).

Тут доречно нагадати, що початок ХХІ ст. характеризувався прискоренням глобалізації та міжнародної інтеграції. Як наслідок, відбувались помітні зрушення у відносинах між країнами чи групами країн, започаткування нових геоекономічних і геополітичних союзів та утворень, послідовне перенесення економічних центрів до нових регіонів.

Це стало вагомим чинником економічного прискорення висхідних країн, а з тим – підвищилася їх **значущість у світовій економічній системі**. Насамперед це стосується Китаю, який започаткував сміливі ринкові трансформації і вдало експлуатував експортну модель розвитку країни. Результатом високої економічної динаміки Китаю останніх десятиліть стало те, що країна за загальними обсягами виробництва стала другою у світі (після США, випередивши у 2010 р. Японію, економіка

якої тривалий час вважалася недосяжною для всіх інших країн).

Індія, яка довгий час залишалась країною з «традиційним» способом життя без прив'язки до вироблених практик економічного розвитку, на початок століття ще не могла змагатися за лідерські позиції у глобальній економіці. Між тим, у період після Глобальної фінансової кризи індійська економіка послідовно надолужувала відставання, і її динаміка вже наближалась до китайської (діаграма «Темпи економічного зростання»).

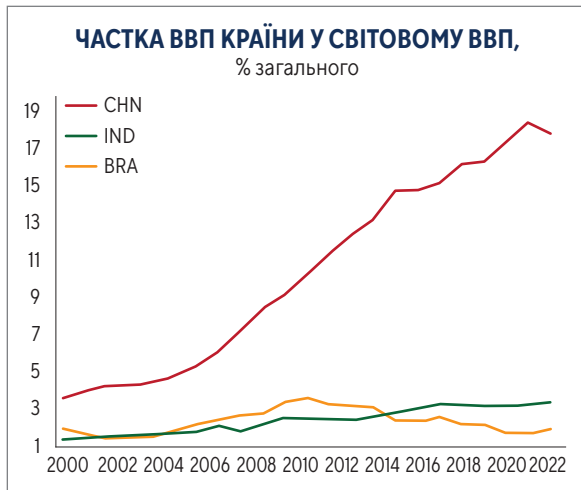

Більше того, оскільки переважна більшість країн (у т. ч. розвинутих) попадала під депресивний тиск, збереження позитивної динаміки у кризові періоди дозволило двом вказаним країнам збільшити свою частку у виробленні глобального ВВП (діаграма «Частка ВВП країни у світовому ВВП»³). Так, якщо на початку 2000-х років частка Китаю у світовому виробництві складала трохи більше 3%, то у 2010 р. вона вже досягала 9-10%, а у 2021-2022 рр. – 18-19%. Звичайно, досягнення Китаю стали можливими завдяки успішній реалізації країною експортної експансії на високо поглинаючі ринки США та Європи.

Більше того, як Китай, так і Індія досить успішно пережили кризу – хоча у 2008-2009 рр. відбулося зниження темпів економічного зростання, проте обидві країни залишилися лідерами посткризової економічної

² Тут і далі, якщо не вказано інше, для міжнародних порівнянь використані дані, наведені у *World Bank Indicators* – <https://data.worldbank.org/indicator/>, Trading Economics – <https://tradingeconomics.com/indicators/>. Також для позначення економік використовуються визнані трилітерні міжнародні скорочення: USA – США, IND – Індія, CHN – Китай та ін.

³ Інша відносно велика країна БРІКС – Бразилія – не змогла впоратися з наслідками Глобальної фінансової кризи 2008-2009 рр., і наступними роками суттєво послабила свою економічну динаміку.

динаміки. Втім, слід зазначити, що підтримці високих показників зростання, насамперед Китаю, сприяло те, що в розвинутих країнах скорочення споживання (внаслідок фінансової кризи) було незначним. Тобто **високий споживчий попит** (навіть у кризових умовах) розвинутих країн залишався вагомим чинником експорту висхідних країн, а з тим — підтримки позитивної світової економічної динаміки.

Звернемо окрему увагу на те, що, хоча з початку 2000-х років обидві країни демонстрували високі темпи зростання, проте складові такого зростання різняться і ґрунтуються на різних моделях розвитку. Китай під керівництвом правлячої комуністичної партії у 1980-1990-х роках ініціював широкі модернізаційні процеси, пріоритетно вкладаючи ресурси, у т.ч. державні, в розбудову експортоорієнтованого промислового сектору. Тому зростання економіки Китаю було і значною мірою залишається зумовленим державними інтервенціями у експортно-орієнтовані компанії і галузі.

Індія була зорієнтована на децентралізований розвиток переважно приватного сектору, а досить високі для країни темпи зростання економіки (у період між Глобальною фінансовою і коронавірусною кризами) забезпечувалися значною мірою за рахунок внутрішнього попиту, насамперед у сфері послуг⁴, яка і стала головною рушійною силою економічного зростання (в якій виробляється **понад половини національного продукту**).

Однак коронавірусна криза «зіштовхнула» економічну динаміку Індії із стійкої траєкторії.

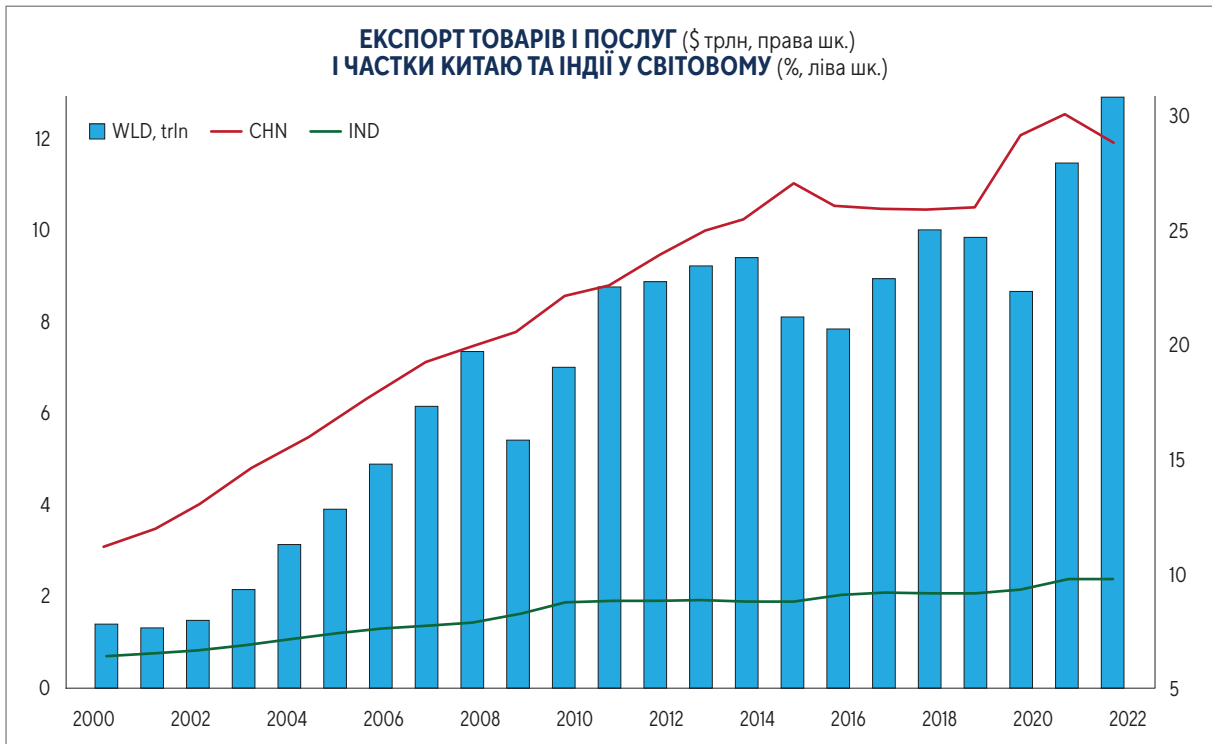
Це сьогодні може відіграти помітну негативну роль у конкуренції за глобальне лідерство, оскільки, по-перше, не дозволяє Індії виділити необхідні ресурси на модернізаційні потреби (у т.ч. збройних сил країни), по-друге — обмежує можливості формування нових логістичних та інфраструктурних мереж, що вкрай важливо у контексті посилення протистоянь (аж до бойових зіткнень) між двома країнами.

Різні моделі розвитку економіки Китаю та Індії характерним чином відбиваються на платіжному балансі, а також мають різний вплив на інтеграційні потоки. Експортоорієнтована експансія Китаю сформувала значне позитивне сальдо платіжного балансу. Орієнтація ж Індії на внутрішні ресурси та відносно низькі обсяги експорту товарів (які не встигають за зростаючим внутрішнім попитом) спонукала до утворення зовнішньоторговельного дефіциту, який, втім, не є загрозливим для макроекономічної стійкості країни. Відтак, у той час як значущість китайського експорту для світової економіки постійно зростала, експортна спроможність Індії залишалась доволі низькою (діаграма «Експорт товарів і послуг...»), що, звичайно, гальмувало для країни її зовнішньоекономічне розширення.

Це особливо помітно у торгівлі товарами, динаміка якої для Китаю практично співпадає з динамікою торгівлі товарами і послугами (діаграма «Частка країни у загально-світових обсягах...»). Стратегічним свідченням-висновком є дедалі зростаючий попит на китайські товари, а з тим — вищу залежність деяких країн (у т.ч. європейських) від торгівлі з Китаєм, що може трансформуватись і в політичні залежності.

Можуть видатися неочікуваними високі показники товарного імпорту Китаю. Однак це лише засвідчує зміцнення позицій Китаю як світового експортера. Стрімке нарощування поставок (експорту) країн Південно-Східної Азії виробничих і проміжних товарів до Китаю (імпорту Китаю) вказує на посилення статусу Китаю як «центру» створення кінцевих, у т.ч. технологічних, товарів для поставок на розвинуті ринки. З одного боку, це свідчення інтеграції і поглиблення міжнародного розподілу праці, з іншого — посилення залежності країн Південно-Східної Азії від результативності та ефективності

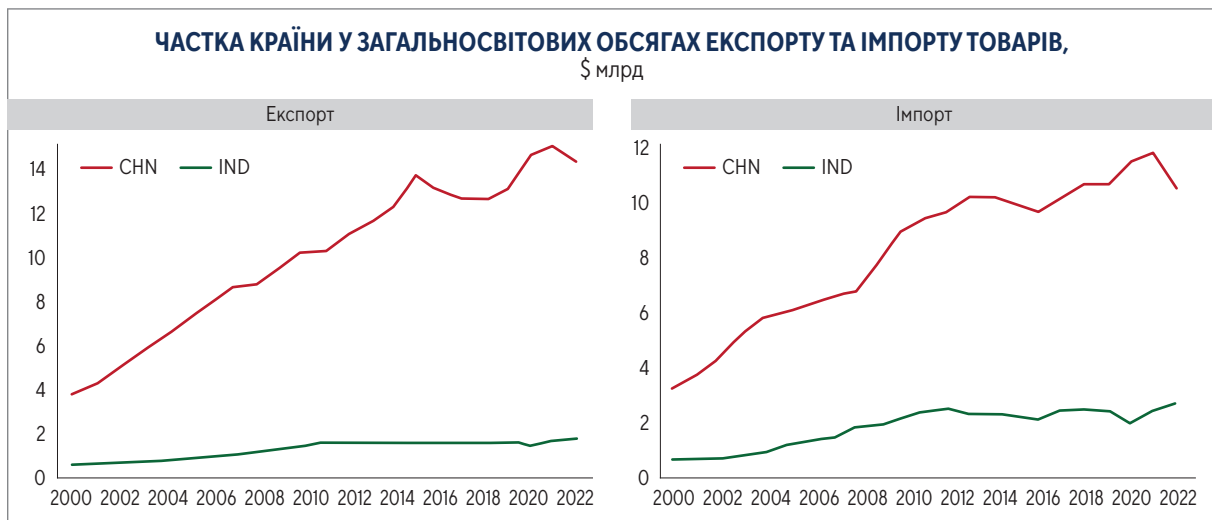
⁴ ..., яка водночас стала чинником привабливості країни для міжнародних туристів.

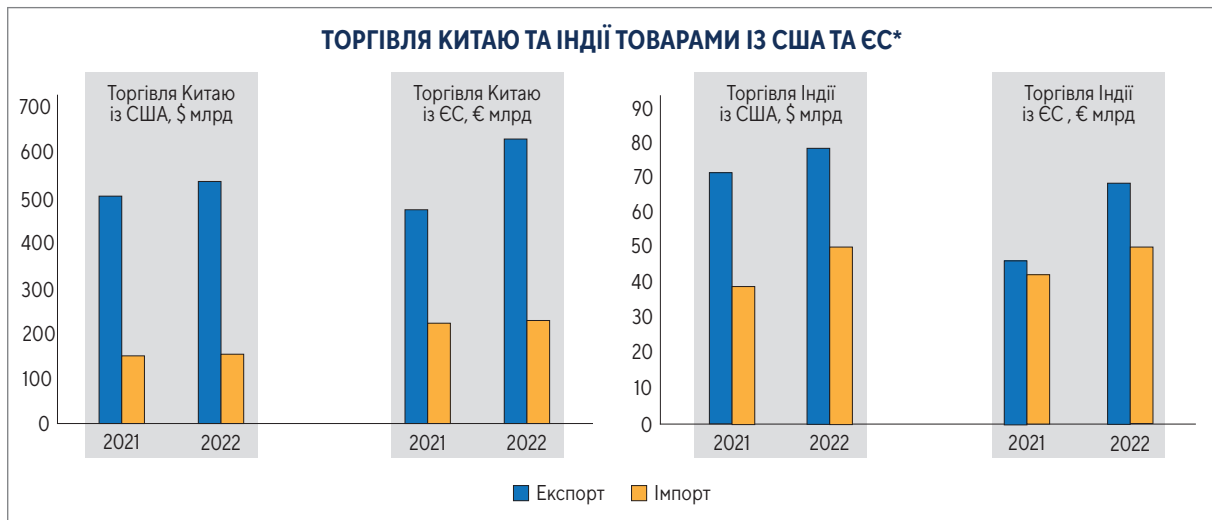

діяльності китайських компаній в їх світовій експансії.

Індія ж, зважаючи на вказану внутрішню зорієнтованість економіки та посилення сукупного попиту, нарощувала імпорт значно вищими темпами, порівняно з експортом. Таким чином, Індія поки не може претендувати на лідерські позиції у міжнародній торгівлі. По-перше, поки показники експорту-імпорту

Індії значно поступаються відповідним показникам Китаю, а тому і вплив країни на можливі глобальні дисбаланси є суттєво меншим. По-друге, Індія поки не достатньо інтегрована у виробничі внутрішньорегіональні та східно-азійські мережі, що обмежує потенційні конкурентні переваги (та конкурентні можливості) країни, враховуючи наявність дешевої робочої сили як у самій країні, так і в багатьох сусідніх країнах.

* – обсяги торгівлі Китаю та Індії відрізняються практично на порядок

По-третє, Індія поки має лише незначні конкурентні можливості входження на ринки, які вимагають сучасного технологічного імпорту, а також є високопоглинаючими для споживчих товарів (розвинутих країн). Тобто сьогодні можна говорити лише про потенціал впливу Індії на торгівлю з провідними розвинутими країнами, тоді як Китай вже став повноправним актором у системі торгівлі з розвинутими країнами (діаграма «Торгівля Китаю та Індії товарами із США та ЄС»).

Таким чином, виробничий потенціал Китаю та його втілення у виробленні внутрішнього продукту сьогодні помітно випереджає нинішні виробничі можливості Індії (та й інших країн-членів БРІКС). Проте є підстави стверджувати, що ситуація може докорінно змінитись вже у найближчі два десятиліття (що розглянемо далі). Відтак, хоча сьогодні БРІКС економічно зміцнюється, однак, як вказано, переважно це відбувається за рахунок утримання високої економічної динаміки Китаю.

При цьому, **країни БРІКС не мають значущих спільних торговельних інтересів** (товарообіг між рештою країн, крім Китаю, досить незначний), а тому й **не зможуть сформулювати стійкі політико-економічні вимоги у частині нового економічного порядку** й оновлення торговельних та капітальних потоків, до яких могли б приєднатись інші висхідні країни.

В таких умовах сьогодні у глобальному економічному змаганні Китай має розраховувати переважно лише на себе, у т. ч. при пошуку стратегічного партнерства чи навіть лідерства. Зокрема, має самостійно турбуватися про ціну, яку доведеться заплатити в оновленому глобалізованому світі, якщо сам демонстративно стане на бік росії. Хоча сьогодні, здається, Китай відсторонився від відкритої допомоги і підтримки росії, однак, зважаючи на «гнучкість» дипломатії, не можна заперечувати чергову зміну позицій. Втім є підстави стверджувати, що **«відокремлення» від європейських та американських ринків** і стимулів (що неминуче станеться, тільки-но Китай оголосить про посилення зв'язків з росією) з високою вірогідністю **означатиме кінець китайського економічного дива**.

Звернемо увагу на те, що Індія, яка поки помітно економічно поступається Китаю, активно надолужує відставання через зміцнення двосторонніх політичних і економічних відносин із США, Японією, Австралією, що водночас **співвідноситься з погіршенням двосторонніх відносин Китаю з вказаними країнами**, свідчення чого підтверджуються участю у діяльності альянсу Quad⁵ (докладніше далі).

Демографічні зміни. Незважаючи на досить потужне економічне прискорення, потенціал для розвитку в обох країнах

⁵ Політичні, економічні і структурні наслідки російської агресії для України і світової спільноти. Завдання економічного відновлення України у повоєнний період з врахуванням євроінтеграційних пріоритетів. / К.: Центр Разумкова, 2023 р. – https://razumkov.org.ua/images/2023/04/21/2023_04_consequences_of_the_war_for_ukraine.pdf.

залишається далеко не вичерпаним. Обидві країни справедливо належать до кола найбільших у світі. Найвагомими чинниками, що визначатимуть розвиток Китаю та Індії найближчими десятиліттями, є демографічний фактор і рівень **якості людських ресурсів**. Звичайно, вказані фактори є нерозривними і взаємопов'язаними.

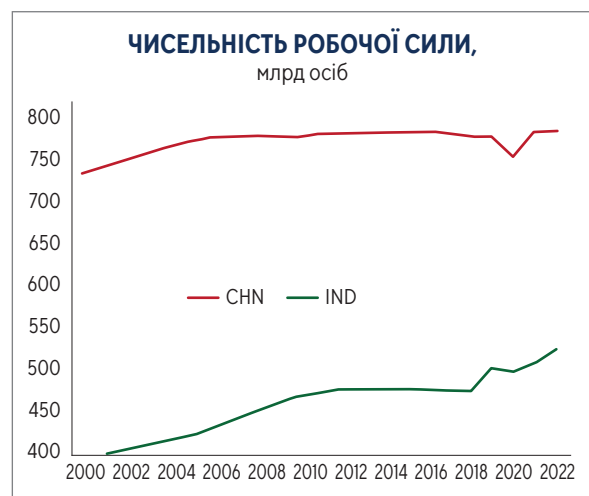
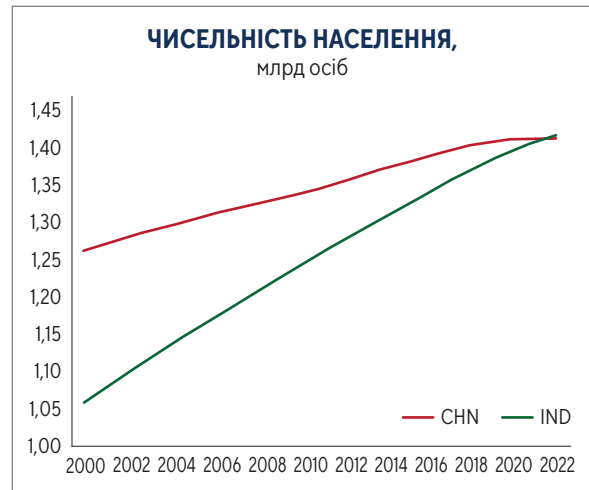
За чисельністю населення країни значно випереджають інші країни світу. Зважаючи на демографічні тенденції, можна стверджувати, що упродовж найближчого десятиліття чисельність населення в обох країнах досягне 1,5 млрд осіб (діаграма «*Чисельність населення*»), насамперед – внаслідок вищих темпів приросту населення в Індії, порівняно з Китаєм, і обмеження народжуваності у Китаї (що лише нещодавно було скасовано). 2021 р. став знаковим – Індія наздогнала Китай за чисельністю, а у 2022 р. навіть випередила, що сталося навіть швидше, ніж раніше очікувалось.

Втім більш вагомим фактором є чисельність робочої сили та її кваліфікація. Можна зорієнтуватись на офіційні показники зайнятості (діаграма «*Чисельність робочої сили*»), які звичайно не охоплюють всі види зайнятості. У дійсності вкрай важко встановити справжню чисельність в обох країнах, оскільки багато працює у неформальному мілкому сімейному бізнесі.

Особливістю є те, що у країнах зафіксовані відносно низькі показники безробіття. Так, після Глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. у Китаї рівень безробіття перебуває у діапазоні 4,5–5%. В Індії за цей же період рівень безробіття складав 7–9%. При цьому, упродовж останнього десятиріччя зайнятість у Китаї складає 62–68%, Індії – 43–50%.

Відносно низький показник зайнятості в Індії поки не є предметом надмірної турботи, оскільки історично в Індії є прошарки населення, яким притаманний вкрай «простий» спосіб життя. Водночас така структура визначає і потенціал для нарощування ВВП і офіційного рівня добробуту в перспективі.

Переваги у віковій структурі населення Китаю (порівняно з Індією) сьогодні, зважаючи на попередню демографічну політику обмеження народжуваності, означають не лише втрату цих переваг через 20–25 років, а навіть посилення суперечностей всередині

суспільства. Сьогодні «середній» китайський працівник перебуває в найбільш продуктивному віці. Проте вже за два десятиліття за структурою населення Китай наблизиться до суспільств, де переважає населення пенсійного або передпенсійного віку, а соціальні гарантії повинні будуть забезпечувати менша частина працюючих. Індія ж на той час у структурі населення якраз вийде на найбільш продуктивний рівень.

Тому демографічний фактор набуватиме дедалі більшого значення не лише як продуктивна сила для розвитку національної економіки, але й як фактор посилення національної безпеки. Зважаючи на те, що нинішні суперечності між двома країнами-гігантами навряд чи матимуть тенденцію до послаблення, саме демографічний фактор може стати визначальним у політичних рішеннях стосовно «спірних» територій.

Зазначимо, що реалізації успішної стратегії розвитку Китаю в останні три десятиліття

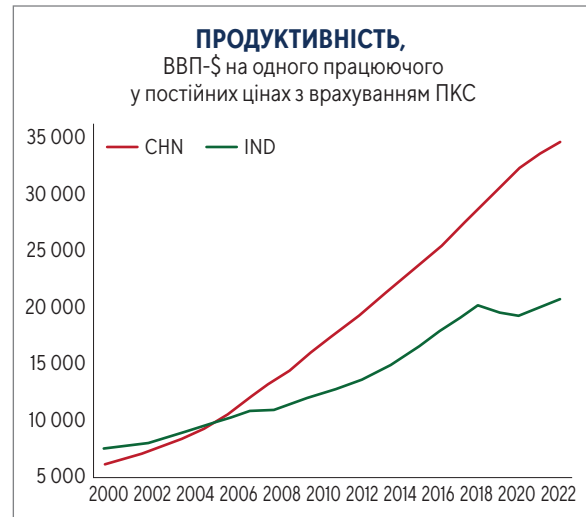
сприяло саме вдале використання трудових ресурсів:

- ✓ суттєві надлишки робочої сили в сільськогосподарських районах вдалося «працевлаштувати» у промисловості, формуючи при цьому значну пропозицію робочої сили (переважно дешевої);
- ✓ відбувався також перетік трудових ресурсів з низькоефективних державних секторів економіки до значно ефективніших приватних комерційних секторів.

Тобто у країні без значних фінансових витрат вдалося суттєво наростити чисельність працівників обробної промисловості, що зумовило зростання виробництва, а збереження низького рівня вартості праці сприяло також підтримці конкурентних позицій виробників⁶. Однак у 2010-х роках цей ефект вже було практично вичерпано (Індія цим шляхом ще має пройти.)

Як наслідок, рівень урбанізації⁷ у 2020 р. в Китаї перевищив 60% (хоча на початку 2010-х був на рівні 47-49%), (нагадаємо, в період «культурної революції» значні маси населення, насамперед інтелігенції, були виселені до сільських місцевостей, до т. зв. «трудова комун». І лише у 1980-х роках у людей з'явилась можливість повертатись до своїх домівок, до своєї праці). В Індії процеси індустріалізації набули значно менших масштабів, рівень урбанізації донині залишається низьким – 30-34%, що, крім іншого, відображає «природній» спосіб життя у багатьох регіонах країни.

Як не дивно, коронавірусна криза покращила показники зайнятості в Індії. Низька допомога владних інститутів населенню і малому бізнесу у протидії пандемії спричинила прискорене розуміння того, що домогосподарствам потрібно боротись за власне існування переважно власними силами і ресурсами, які потрібно заробити. Це початково призвело до зростання зайнятості, хоча й переважно низькокваліфікованої з

низькою часткою доданої вартості (а тому й з низькими зарплатами).

Така нова структура зайнятості (її збільшення з одночасним зменшенням середніх зарплат) спричинила зменшення продуктивності (діаграма «Продуктивність»). Однак, якщо Індії вдасться зберегти і посилити економічні прагнення до покращення добробуту, то динаміка продуктивності повернеться до прискорення докризових тенденцій.

Економічні виклики. Величина та особливості економік Китаю та Індії, які, вірогідно, відіграватимуть дедалі більшу роль у світовій економіці, створюють для країн не лише вигоди та позитивні перспективи, але й формують виклики та посилюють ризики, які можуть стати не лише на заваді стійкому розвитку двох країн, але й посилити глобальні соціально-економічні проблеми.

Серед **внутрішніх викликів** чи не найвагомішою проблемою є та, що обидві економіки «приречені» постійно зростати, оскільки, з одного боку, дедалі зростаючий середній клас вимагатиме стійкого покращення реального добробуту, що ставатиме складовою політичної боротьби національних еліт, а також першочерговим питанням національної безпеки. З іншого – у випадку збереження напруженості між країнами саме підвищення продуктивності надаватиме додаткові кошти на посилення безпекової

⁶ Розширення виробництва водночас сприяло підвищенню продуктивності праці. При цьому, динаміка пропозиції робочої сили випереджала динаміку попиту на неї. Це дозволяло не нарощувати стрімко заробітну плату, утримуючи відносні переваги у виході на зовнішні ринки та захисті внутрішніх ринків, не порушуючи при цьому конкурентних вимог, які актуалізувалися після приєднання країни до СОТ.

⁷ Частка міського населення в загальній чисельності.

сфери. Уповільнення зростання (навіть для Китаю називають «критичний» рівень зростання, який раніше оголошувався на рівні 5–6%) означає загострення внутрішніх економічних суперечностей.

Звичайно, шляхи зростання різнитимуться. Для Китаю поки реалістичним ефективним вирішенням проблеми підтримки високої економічної динаміки є зовнішня експансія — освоєння нових зовнішніх товарних ринків, інвестиційна активність китайських компаній за кордоном, перетворення їх у провідні світові ТНК, що всіляко підтримується китайською владою.

Поки ж в Індії існує значний прошарок бідного непрацюючого населення, підтримка позитивної відносно високої економічної динаміки є цілком можливою саме за рахунок залучення значного сільського населення у промислові виробничі процеси. Тому серед пріоритетів влади останніх років виокремлюються «двоєдине» завдання: з одного боку, стимулювання аграрної сфери шляхом диверсифікації та інтенсифікації розвитку відповідного виробництва, з іншого — прискорене розширення промислової сфери для створення нових робочих місць і щорічного припливу нової робочої сили.

Високе зростання та економічне зміцнення великих висхідних країн створює для них також значні **зовнішні виклики**. Як сьогодні, так і в найближчій перспективі, економічний розвиток Китаю все ще потребуватиме зовнішніх інвестицій з розвинутих країн, а також власної торговельної експансії на їх високопоглинаючі ринки. Оскільки, як вказувалося, переважна більшість країн Східної і Південно-Східної Азії «зав'язана» на економіку Китаю (у т. ч. як «складального заводу» для поставок на розвинуті ринки), то розширення й поглиблення економічної взаємозалежності держав робить Китай та інші країни регіону цілковито зацікавленими у стійкому і збалансованому розвитку (і навіть збереженні наявних) світогосподарських (а з тим і політичних) зв'язків. А оскільки й Індія готова до економічного розширення в Азії, то для неї також важливим є досягнення політичних та економічних «збалансованостей» не лише у відносинах з розвинутими країнами, але й іншими висхідними.

Тобто висока динаміка Китаю та Індії ставить складні завдання перед іншими

азійськими країнами, що вимагає від них швидкої адаптації до нових умов конкуренції та співробітництва. А успіх залежить від:

- ✓ утримання стійкого зростання в Китаї та Індії;
- ✓ налагодження надійних виробничих і логістичних регіональних і транзитериторіальних мереж;
- ✓ неконфронтаційного розвитку відносин з розвинутими країнами (насамперед США, Великої Британії, Японії, Австралії, Франції та ін).

Тому, виявляється, що всі основні «гравці» Південної, Південно-Східної та Східної Азії є надзвичайно зацікавленими в підтримці сформованої системи міцних економічних зв'язків у регіоні. А з тим, чим далі поглиблюватиметься взаємозалежність азійських економік, тим більше Китай та Індія будуть зацікавлені в еволюційному регіональному розвитку. Тобто зміцнення нових стратегічних напрямів надасть світовій економіці нових перспектив.

У цьому контексті важко переоцінити нові можливості та виклики для ТНК, не стільки «традиційних» з розвинутих країн, скільки «нових» ТНК з динамічних висхідних країн. Так, з одного боку, формування і швидке зростання ТНК висхідних країн дозволять істотно підвищити рівень переробки та конкурентоспроможність продукції, що стане вагомим чинником економічного глобального перерозподілу. З іншого — ТНК стимулюватимуть формування, розширення і зміцнення середнього класу, який посилюватиме тиск на розвиток внутрішніх ринків і внутрішнє споживання (складові розвитку, які поки недостатньо задіяні у висхідних економіках).

Звичайно, формування «місцевих» ТНК не зможе бути стрімким, однак водночас «висхідні» ТНК зможуть швидше скористатися вигодами підвищення споживання у висхідних країнах, а з тим — посилювати свою присутність на регіональних ринках. Є підстави стверджувати, що «нові» ТНК великих висхідних країн, насамперед Китаю та Індії, займатимуть дедалі ширші ніші не лише у власних країнах, але й на **міжнародних ринках**. Водночас це розширюватиме коло суперництва двох висхідних країн-гігантів,

що привносить напругу у повсякденні та перспективні відносини, а з тим — послаблюватиме стимули для поглиблення інтеграції.

Однак захоплення і розширення прибуткових виробничих і логістичних ніш не зможе бути безболісним, оскільки стосується потоків капіталів. А з тим — зможе стати джерелом додаткових суперечностей між найбільшими висхідними країнами. Причому з розширенням кола учасників у формуванні нового економічного порядку, відповідно зростають і складнощі взаємного узгодження інтересів країн.

Однією з найбільш суперечливих ніш (про необхідність трансформації якої заявили всі країни БРІКС), напевне, стане валютна. Однак, з одного боку, країни «сповідують» різну валютну політику, що позначається на курсовій динаміці національної валюти (діаграма «Курси валют Бразилії, Китаю та Індії»). З іншого — мають намір прискорити вироблення спільної резервної валюти, поступово відмовляючись від доларизації. Втім відмова від долара, який має значну історію і довіру, заради невідпрацьованих механізмів нової валюти БРІКС (найвірогідніше, базованій на юані), напевне, означатиме резервні втрати економічно слабших країн⁸.

Інституційні протистояння. Економічне домінування Китаю могло б стати основою

і для політичної консолідації БРІКС. Однак є підстави стверджувати, що це мало б достатньо суперечливий вплив на збалансований розвиток світогосподарських зв'язків. Двоїсте ставлення Китаю до проблем війни і миру призводить лише до заплутаності шляхів пошуку безпечного розвитку світової економіки.

Суперечка Індії та Китаю вздовж кордону є ілюстрацією з року у рік зростаючого політичного і військового суперництва між двома країнами, яке, з одного боку, формує ризикове стратегічне середовище у Південній Азії, з іншого — ставить під сумнів перспективність розвитку двосторонніх економічних відносин (зрозуміло, безпекові питання і завдання дедалі більше домінуватимуть як у двосторонніх, так і міжнародних відносинах обох країн).

Сьогодні Китай набирає вплив у регіоні Індійського океану, де Індія довгий час була домінуючою силою, і використовує регіон як **ще одну арену для стратегічного суперництва** зі Сполученими Штатами.

Своєю чергою, Індія, зважаючи на послаблення росії і зміцнення Китаю, дедалі більше зорієнтовується на політичній та економічній взаємодії з іншими партнерами, відверто тяжіючи до розвинутих країн. Стратегічними прикладами такого тяжіння є активізація переговорів про вільну торгівлю з Європейським Союзом та Великобританією, а також участь в **ініціативі «Стойкий ланцюг поставок»** (Resilient Supply Chain Initiative) з Японією та Австралією.

Зауважимо, що в таких умовах зміцненню позицій Індії в Південній Азії та регіоні Індійського океану сприяють і власні інтереси Європи у вільній торгівлі та стійкості ланцюгів поставок, зменшення впливу китайського фактору у поставках стратегічних ресурсів — ризики, посилення яких визначатиме і зростаючу економічну залежність Європи від Китаю⁹. Поряд з цим, нинішні «тлючою» інтенсивності протистояння означають, що подальша поляризація індійсько-китайських відносин в Індійському океані

⁸ Докладніше див.: Саміт БРІКС — час для консолідації чи конфронтації? / К.: Центр Разумкова, Липень 2023 р., <https://razumkov.org.ua/images/2023/07/12/2023-MATRA-I-KVARTAL-11.pdf>.

⁹ Політичні, економічні і структурні наслідки російської агресії для України і світової спільноти. Завдання економічного відновлення України у повоєнний період з врахуванням євроінтеграційних пріоритетів. / К.: Центр Разумкова, 2023 р. — https://razumkov.org.ua/images/2023/04/21/2023_04_consequences_of_the_war_for_ukraine.pdf.

викликатиме загальне зростаюче **занепокоєння мілітаризацією** регіону, а тому ставатиме проблемою не тільки для Індії, але і для США та Європи.

І не лише у регіоні Індійського океану, адже мілітаризація **прискорено зростає** і у Південно-Китайському морі, а також Азійсько-Тихоокеанському регіоні загалом, що носить дедалі більший характер глобальних загроз, тому посилення активності США у координації з країнами Європи (насамперед Великої Британії, Франції), Австралією, Японією видається цілком виправданим. Останніми роками торгівля оборонними засобами Індії із США зростала (у 2020 р. досягла \$20 млрд), а після нещодавньої формалізації **Ініціативи з критичних і нових технологій** (Initiative on Critical and Emerging Technologies) стратегічне технологічне партнерство в галузі оборони безумовно розшириться. Звичайно, Пекін стурбований зростаючими військовими зв'язками Індії зі США, оскільки схильний розглядати посилення Індії як послаблюючий фактор для власного суперництва із США.

Поряд з цим, Індія розширює зусилля і на східному напрямі. Закон «Східна політика» (Act East Policy) призвів до інституційних та політичних змін, спрямованих на **зміцнення економічних і політичних** стратегічних зв'язків з Південно-Східною Азією, Східною Азією, Океанією та острівними державами Тихого океану¹⁰, і відповідає **зростаючим намірам** країни стати провідною державою і у Індо-Тихоокеанському регіоні.

Оскільки активізація Індії дедалі розширюється, то це не може не дратувати Китай, що послаблюватиме базову платформу для рішень саміту БРІКС, що стрімко наближається. Від саміту БРІКС ще нещодавно було **доречно очікувати:**

- ✓ утвердження лідерства Китаю серед країн Глобального Півдня (особливо Африки і Південної Америки);
- ✓ зміцнення позицій Китаю у глобальній фінансовій системі (у т. ч. дедоларизації);
- ✓ посилення впливу Китаю в Індо-Тихоокеанському регіоні.

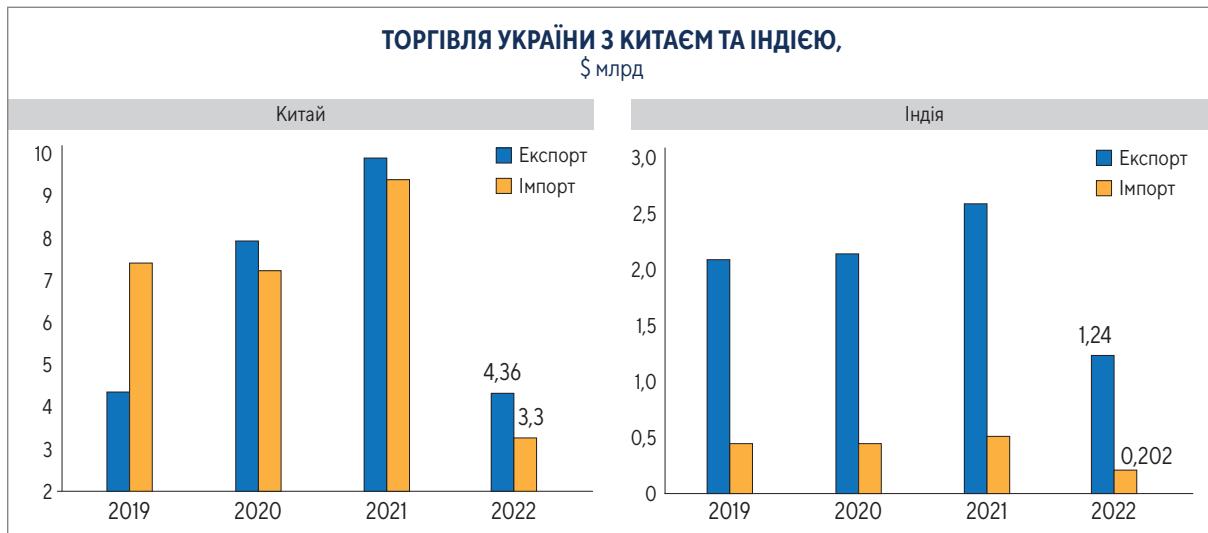
Однак це мало би означати згоду решти членів БРІКС на підпорядкування власних інтересів і власної політики наймогутнішому члену альянсу. Ще недавно це не виглядало недосяжним, однак сьогодні (після зближення Індії з розвинутими країнами) це навряд чи буде «безболісним» рішенням. Водночас пошук предмету «взаємної турботи» країн БРІКС, який би засвідчував їх (країн) стурбованість про розвиток світової цивілізації, може означати появу для України нових додаткових ризиків.

Чого чекати Україні? Насамперед нагадаємо, що стосовно України, Китай та Індія проводили дуже **подібну політику**. Обидві країни утрималися від засудження росії, продовжували торгувати з нею і дистанціювалися від санкційної реакції Заходу. Китай допустив тінізацію у дотриманні обмежень, хоча це й заперечується керівництвом країни. Це дозволило її державним компаніям продавати росії технології подвійного призначення, включаючи напівпровідники, які можуть бути використані у військовій техніці (Китай подвоїв експорт напівпровідників до росії протягом 2022 р.). Індія зайняла дещо іншу позицію. Вона різко збільшила закупівлі російських сировинних товарів. Зокрема, замість незначного імпортера російської нафти у 2021 р. Індія «трансформувалась» у найбільшого у 2022 р.

Тобто, економічні аргументи підтверджують зацікавленість Китаю та Індії у збереженні нинішніх економічних відносин з росією. Україна ж для двох висхідних гігантів менш цікава. Якщо у 2020-2021 рр. торгівля між Україною та Китаєм була доволі значною (за українськими мірками), то у 2022 р. імпорт (з Китаю) скоротився втричі. Обсяги торгівлі України з Індією також суттєво зменшилися (діаграма «Торгівля України з Китаєм та Індією»). Тому сьогодні Україна не є привабливим (окрім аграрної продукції) партнером ані для Китаю, ані для Індії, що означає **слабку зацікавленість «гігантів»** у розвитку відносин з Україною (натомість збереженні, нехай і частково прихованої, якнайширшої торгівлі з росією).

Для України, як не дивно, стратегічно це може виявитись навіть доречним, оскільки розвіює міфи про виняткову важливість

¹⁰ ... насамперед йдеться про Японію, Австралію, Сінгапур, В'єтнам, Філіппіни та Індонезію.

розширення економічних відносин з Китаєм (які, міфи, ще 2-3 роки тому були досить популярні серед вітчизняного політикуму)¹¹.

Стосовно ж «російського вектора», то є підстави припускати, що він не зазнаватиме суттєвих коливань у політиці обох країн, оскільки відповідні наміри керівників обох країн вже продемонстровані. Нагадаємо, китайський лідер лише нещодавно був переобраний на третій термін. У 2024 р. в Індії відбудуться парламентські вибори, де перемогу, найвірогідніше, отримає партія нинішнього прем'єра, а відтак і він збереже найвищу посаду. В таких умовах є підстави стверджувати, що основні засади внутрішньої і зовнішньої політики «азійських гігантів» зберуться упродовж принаймні найближчих 5-6 років.

У такому політичному середовищі проявляються два виміри. Перший вимір пов'язаний з тим, що наявність внутрішніх суперечностей між лідерами БРІКС – Китаєм та Індією – спонукало б сторони до посилення співпраці з провідними розвинутими країнами, насамперед G7. Це був би бажаний варіант, оскільки таке зближення сприяло б і більш чіткій позитивній взаємодії між країнами (розвинутими та азійськими гігантами) в питаннях досягнення справедливого миру в Україні.

Другий вимір проявляється у тому, що (своєю чергою) і росії цілком може бути прийнятною нинішня політика Китаю та Індії, які не надто прискіпливо дотримуються санкційного режиму, використовуючи вигідні ціни на імпортовані російські ресурси для власного прискороного зростання. Що закладає сумніви стосовно того, що обидві країни будуть зменшувати економічні контакти з росією (натомість підтримуючи Україну).

Більше того, найвірогідніше, напередодні саміту **росія примножуватиме зусилля для дискредитації** (у середовищі великих висхідних країн) позиції країн колективного Заходу стосовно підтримки визвольної боротьби українського народу. І, зважаючи на давні достатньо плідні відносини країн БРІКС з росією, навряд чи доречно заперечувати можливий успіх на цьому напрямі.

Радше є ризики того, що результати саміту стануть неприйнятними для України, зокрема, у випадку, якщо підсумок документа чи декларації матиме антиукраїнський характер.

Особливістю самітів або форумів високого рівня зазвичай є представлення узгодженої політичної декларації, яка відображала б платформу глобальних інтересів чи позицій країн-членів. Таке представлення

¹¹ ...виявилось, що азійські країни більше зацікавлені в українських поставках (продовольчої та аграрної продукції), ніж українські споживачі зацікавлені у китайських товарах. – Див., зокрема: Skrypchenko M. Ukraine's delicate balancing act with China, <https://carnegieendowment.org/2023/07/20/ukraine-s-delicate-balancing-act-with-china-pub-90237>.

слід очікувати і від саміту, що наближається. Однак тут проявляється особливість нинішніх протистоянь. Тому, якщо внутрішні суперечки (насамперед між Китаєм та Індією) посилюватимуться, то ухвалення підсумкової консолідуючої декларації буде сумнівним.

В такому випадку вірогідним може стати ухвалення підсумкового документу, який матиме «зовнішнє» спрямування і в основному присвячуватиметься Україні. Однак не з точки зору підтримки інтересів України. Найвірогідніше, він стосуватиметься чергових планів-проектів умиротворення агресора, зокрема через дипломатичні переговори (які можуть тривати нескінченно довго без реальних результатів). Іншого сорту позицій і практичних кроків країни-члени БРІКС поки не демонстрували, а тому й нема підстав очікувати рішучої зміни їх світоглядних позицій.

На жаль, такий сценарій не є нереалістичним, оскільки Україна поки мало в чому може сподіватися на великі висхідні країни, які

стурбовані власними економічними вигодами, а також конкуренцією навколо закріплення власного політичного і дипломатичного лідерства серед країн Глобального Півдня. На жаль, це може засвідчити, що провідні висхідні країни швидко забули свою недавню боротьбу за незалежність проти імперського поневолення і не хочуть прийняти простий факт стосовно того, що **боротьба України – це боротьба проти російської імперії, останньої глобальної імперії у світі.**

Водночас боротьба України відповідає геополітичним і геоекономічним інтересам країн-стратегічних партнерів України в умовах поляризації світової спільноти. Конкуренція і конфлікти, безсумнівно, залишатимуться постійною характеристикою стосунків демократичних країн та «азійських гігантів», у т. ч. стосовно України. Однак повоєнне відновлення України саме у співпраці з демократичними країнами слугує надійною запорукою мирного й успішного розвитку країни.